

Sygn. akt V CSK 642/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 29 września 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

SSN Zbigniew Kwaśniewski

SSN Roman Trzaskowski (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Syndyka Masy Upadłości "Centrum [...]" Sp. z o.o. w
upadłości likwidacyjnej

w [...]

przeciwko P. S.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 29 września 2017 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 15 lipca 2016 r.,

**oddala skargę kasacyjną i zasądza od strony powodowej na
rzecz pozwanego kwotę 3600 (trzy tysiące sześćset) zł z tytułu
zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Pozwem z dnia 1 lipca 2015 r. Syndyk Masy Upadłości Centrum [...] Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości likwidacyjnej w [...] (dalej także „Spółka”), domagał się - na podstawie art. 527 i n. k.c., art. 127 ust. 1 i 134 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - prawo upadłościowe i naprawcze (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 233; dalej także „prawo upadłościowe”) oraz art. 405 w związku z art. 410 k.c. - zasądzenia od pozwanego P.S. kwoty 94.960,72 zł z odsetkami ustawowymi, wskazując, że na tę kwotę składają się odsetki wypłacone przez Spółkę pozwanemu (80.212,72 zł) - w zakresie, w jakim ich wysokość zastrzeżona w umowach inwestycyjnych zawartych między stronami przekraczała wysokość odsetek maksymalnych - oraz świadczenie wypłacone przez Spółkę pozwanemu na podstawie jego umowy z R. Przedsiębiorstwem Wielobranżowym Handlowo-Usługowym (14.748 zł).

Wyrokiem z dnia 16 grudnia 2015 r. Sąd Okręgowy w [...] oddalił powództwo (pkt 1 wyroku) i orzekł o kosztach postępowania (pkt 2 wyroku).

Ustalił m.in., że pozwany inwestował w Spółce środki pieniężne. Pierwsza z umów inwestycyjnych została zawarta w dniu 14 czerwca 2011 r. (umowa nr RIm-12/102/06/11) z przedsiębiorcą działającym pod firmą R., przedstawiającym się jako wyłączny dystrybutor usług Spółki, i przewidywała oddanie przez pozwanego do dyspozycji Spółki kwoty 6.000 zł na okres 12 miesięcy za oprocentowaniem w wysokości 15% miesięcznie. W wykonaniu tej umowy Spółka wypłaciła pozwanemu łącznie kwotę 14.748 zł, w tym 8.748 zł odsetek oraz 6.000 zł z tytułu zwrotu zainwestowanego kapitału.

Na podstawie kolejnych umów zawartych bezpośrednio ze Spółką w dniach 19 lipca 2011 r. (umowa nr Im/01e/05/07/11), 29 lipca 2011 r. (umowa nr Im/01e/11/07/11) i 14 grudnia 2011 r. (umowa nr Ig/01f/02/12/11), pozwany przekazał Spółce odpowiednio kwoty 32.000 zł, 20.000 zł - w obu przypadkach na 12 miesięcy, uzgadniając oprocentowanie w wysokości 15% miesięcznie - oraz 20.000 zł (na 6 miesięcy w zamian za odsetki w wysokości 20% miesięcznie),

a w wykonaniu tych umów Spółka wypłaciła pozwanemu odpowiednio kwoty: 78.656 zł (w tym 46.656 zł odsetek), 49.160 zł (w tym 29.160 zł odsetek) i 39.440 zł (w tym 19.440 zł odsetek).

W okresie od dnia 9 czerwca 2011 r. do dnia 9 maja 2012 r. stopa kredytu lombardowego NBP wynosiła 6%, a odsetki maksymalne - 24%, natomiast w okresie od dnia 10 maja 2012 r. do dnia 7 listopada 2012 r. wartości te wyniosły odpowiednio 6,25% i 25%.

W dniu 8 września 2011 r. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego złożył w prokuraturze zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przez niezidentyfikowaną osobę działającą pod firmą Centrum [...] Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w [...], przestępstwa polegającego na gromadzeniu, bez zezwolenia KNF, środków pieniężnych innych osób fizycznych, prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w celu udzielania kredytów, pożyczek pieniężnych lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób, które to czynności mogą być dokonywane wyłącznie przez banki.

W okresie od dnia 15 lutego 2012 r. do dnia 13 sierpnia 2012 r. pozwany - nie mając świadomości, że działania Spółki mogą być niezgodne z prawem - zawarł z nią kolejnych 13 umów inwestycyjnych, na podstawie których dokonał wpłat kapitału własnego w łącznej kwocie 143.520 zł. Po dniu 23 sierpnia 2012 r. Spółka przestała wywiązywać się z zawartych umów i nie wypłaciła już pozwanemu żadnych pieniędzy.

W dniu 28 grudnia 2012 r. został złożony wniosek o ogłoszenie upadłości Spółki, a postanowieniem z dnia 3 lipca 2013 r. Sąd Rejonowy , w sprawie o sygn. akt XII GU .../13, ogłosił upadłość Spółki obejmującą likwidację jej majątku. W uzasadnieniu wskazano, że upadła Spółka posiada zobowiązania wobec ponad 500 wierzycieli na kwotę ponad 19.000.000 zł.

Pismem z dnia 18 grudnia 2013 r., doręczonym w dniu 23 grudnia 2013 r., Syndyk bezskutecznie wezwał P.S. do zwrotu wypłaconych przez Spółkę środków pieniężnych w kwocie 181.743 zł w terminie 7-dniowym.

W dniu 28 października 2014 r. pozwany zgłosił w postępowaniu upadłościowym wierzytelności wobec upadłej Spółki w łącznej kwocie 271.034,56

zł., a w odpowiedzi na pozew w niniejszej sprawie złożył oświadczenie o potrąceniu kwoty 179.475,27 zł., uznanej w pozwie przez Syndyka.

Uzasadniając oddalenie powództwa, Sąd Okręgowy wyjaśnił m.in., że wprawdzie odsetki zastrzeżone w umowach w wysokości 15-20% miesięcznie przekraczały stopę odsetek maksymalnych i w tym zakresie ich wypłata pozwanemu stanowiła świadczenie nienależne, jednakże roszczenie o zwrot tego świadczenia uległo – jako roszczenie związane z działalnością gospodarczą Spółki - przedawnieniu w części dotyczącej odsetek wypłaconych pozwanemu dawniej niż 3 lata przed wytoczeniem powództwa w niniejszej sprawie, tj. wypłaconych przed dniem 1 lipca 2012 r. Natomiast roszczenie o zwrot odsetek przekraczających odsetki maksymalne za okres po tej dacie (6794,52 zł) wygasło wskutek potrącenia dokonanego przez pozwanego.

Wyrokiem z dnia 15 lipca 2016 r. Sąd Apelacyjny w [...] zmienił wyrok Sądu Okręgowego m.in. w ten sposób, że zasądził od pozwanego na rzecz powoda 6 794,52 zł z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia 31 grudnia 2013 r., a w pozostałej części powództwo oddalił.

Sąd odwoławczy zaaprobował ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji i jego ocenę prawną dotyczącą zarówno zasadności roszczeń dochodzonych pozwem, jak i ich przedawnienia za okres przed dniem 1 lipca 2012 r., kwestionując jedynie pogląd, że nieprzedawniona część roszczenia (co do kwoty 6.794,52 zł) została skutecznie potrącona z wierzytelnością przysługującą powodowi względem upadłej Spółki.

Sąd drugiej instancji wyjaśnił, że postanowienia umów inwestycyjnych określające wysokość oprocentowania były nieważne w części przekraczającej odsetki maksymalne (art. 359 § 2¹ i § 2² k.c.) i w tym zakresie dokonane na ich podstawie wypłaty pieniężne stanowiły świadczenia nienależne (art. 410 § 2 k.c.), co uzasadnia wystarczająco żądanie ich zwrotu (art. 405 w związku z art. 410 § 1 k.c.), czyniąc zbędnym odwoływanie się do przepisów ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze w zakresie bezskuteczności czynności prawnych.

Wskazał - z odwołaniem do art. 120 § 1 zd. 2 k.c. - że bieg przedawnienia roszczeń o zwrot nienależnie spełnionych świadczeń, dotyczących zobowiązań

bezterminowych, rozpoczynał się od dnia, w którym pozwany powinien zwrócić świadczenia, gdyby wierzyciel wezwał go do zapłaty w obiektywnie najwcześniejszym możliwym terminie, a więc w dniu powstania zobowiązania (wyплаты odsetek). Uznał zarazem, że w realiach sprawy nie ma podstaw do przyjęcia, iż przedawnienie roszczeń Spółki nie zaczęło biegu bądź jego bieg uległ zawieszeniu do dnia ogłoszenia jej upadłości. Wbrew bowiem wywodom powoda przyjął, że podstawy takiej nie stwarzał w szczególności art. 121 pkt 4 k.c., ponieważ przez siłę wyższą rozumie się powszechnie zdarzenie o charakterze katastrofalnych działań przyrody albo nadzwyczajnych i zewnętrznych wydarzeń, którym nie można zapobiec, jak wojna, restrykcje stanu wojennego, powstanie, rewolucja czy zamieszki.

W konsekwencji Sąd Apelacyjny stwierdził, że żądanie powoda co do świadczeń spełnionych przez Spółkę przed dniem 1 lipca 2012 r. uległo przedawnieniu.

Odmienne niż Sąd pierwszej instancji, Sąd odwoławczy ocenił, że roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia w części nieprzedawnionej (6.794,52 zł) nie wygasło wskutek potrącenia. Zgodnie bowiem z art. 96 prawa upadłościowego wierzyciel, który chce skorzystać z prawa potrącenia, składa o tym oświadczenie nie później niż przy zgłoszeniu wierzytelności, a pozwany uczynił to dopiero w odpowiedzi na pozew. Utrata prawa skorzystania z potrącenia w postępowaniu upadłościowym oznacza również niemożność skorzystania z zarzutu potrącenia wierzytelności w toku procesu wytoczonego przez syndyka w celu zasądzenia należności wchodzącej w skład masy upadłości.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w [...] powód zaskarżył w części oddalającej jego apelację, zarzucając naruszenie prawa materialnego, tj. art. 120 § 1 zd. 2 w związku z art. 410 § 1 i § 2 oraz art. 455 k.c., jak również art. 117 § 1 i 2 w związku z art. 121 pkt 4 k.c. w związku z art. 18 § 2, art. 201 § 1 oraz art. 204 § 1 k.s.h.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Błędnej wykładni i niewłaściwego zastosowania art. 120 § 1 zd. 2 w związku z art. 410 § 1 i § 2 oraz art. 455 k.c., skarżący dopatrywał się w poglądzie Sądu

odwoławczego, że początek biegu przedawnienia roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia spełnionego w wykonaniu nieważnej czynności prawnej należy utożsamiać z terminem spełnienia świadczenia. W ocenie powoda, przedawnienie takiego roszczenia rozpoczyna bieg dopiero od dnia, w którym uprawniony mógł najwcześniej wezwać zobowiązanego do zapłaty. Zważywszy, że powód został powołany na stanowisko syndyka z dniem ogłoszenia upadłości, dopiero wtedy uzyskał możliwość wezwania dłużnika do spełnienia świadczenia i od tego dnia rozpoczęło bieg przedawnienie.

Rozpatrując przedstawiony zarzut, należy zwrócić uwagę, że stosownie do utrwalonego orzecznictwa Sądu Najwyższego przedawnienie roszczenia o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia (nienależnego świadczenia), będącego roszczeniem bezterminowym, rozpoczyna bieg od dnia, w którym korzyść (świadczenie) powinna być zwrócona, gdyby wierzyciel wezwał dłużnika do wykonania zobowiązania w najwcześniejszym możliwym terminie, a więc w taki czas od bezpodstawnego uzyskania korzyści, jaki jest potrzebny do jej zwrotu bez zbędnej zwłoki (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 24 kwietnia 2003 r., I CKN 316/01, OSNC 2004, nr 7-8, poz. 117; z dnia 16 lipca 2003 r., V CK 24/02, OSNC 2004, nr 10, poz. 157; z dnia 28 kwietnia 2004 r., V CK 461/03, IC 2004, nr 11, s. 43; z dnia 29 kwietnia 2009 r., II CSK 625/08, OSP 2010, z. 4, poz. 45; z dnia 11 marca 2010 r., IV CSK 401/09, nie publ.; z dnia 8 lipca 2010 r., II CSK 126/10, nie publ.; z dnia 28 sierpnia 2013 r., V CSK 362/12, nie publ.; z dnia 23 czerwca 2016 r., V CNP 55/15, nie publ.; z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 760/15, nie publ.; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2009 r., III CZP 102/09, OSNC 2010, nr 5, poz. 75); w niektórych przypadkach może to być już dzień spełnienia świadczenia nienależnego (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 22 marca 2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001, nr 11, poz. 166; z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 760/15, nie publ.; z dnia 9 lutego 2017 r., IV CSK 171/16, nie publ.; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2010 r., III CZP 37/10, OSNC 2011, nr 1, poz. 2). Zarazem przyjmuje się, że dla rozpoczęcia biegu przedawnienia nie ma znaczenia, kiedy świadczący dowiedział się o tym, że świadczenie było nienależne, ani kiedy rzeczywiście wezwał dłużnika do jego zwrotu (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 16 grudnia 2014 r., III CSK 36/14,

OSNC 2016, nr 1, poz. 5; z dnia 23 czerwca 2016 r., V CNP 55/15; z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 760/15; z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 760/15; z dnia 9 lutego 2017 r., IV CSK 171/16).

Przywołane orzecznictwo nie stwarza żadnych podstaw do przyjęcia, że bieg przedawnienia dochodzonych przez syndyka roszczeń o zwrot nienależnych świadczeń spełnionych przed dniem 1 lipca 2012 r. rozpoczął się dopiero z dniem ogłoszenia upadłości (3 lipca 2013 r.). Przedmiotowe roszczenia powstały i mogły być dochodzone już wcześniej, a okoliczność, że syndyk uzyskał legitymację czynną do ich dochodzenia dopiero z chwilą ogłoszenia upadłości jest pozbawiona znaczenia, ponieważ zmiana osoby legitymowanej czynnie nie jest sama przez się okolicznością powodującą zawieszenie albo przerwę biegu przedawnienia roszczenia (por. art. 121-123 k.c.). Wyjawszy zaś tego rodzaju okoliczności, rozpoczęcie, bieg i upływ przedawnienia określają właściwość przedmiotową roszczenia i w zasadzie skutkują względem wszystkich kolejnych uprawnionych. W związku z tym również możliwości podjęcia czynności, o której mowa w art. 120 § 1 zd. 2 k.c., nie ocenia się odrębnie w odniesieniu do kolejnych uprawnionych. Wynika to z podstawowego celu przedawnienia, którym jest wprowadzenie stabilizacji i pewności w stosunkach prawnych także w interesie dłużnika - po dłuższym czasie przestaje się on liczyć z obowiązkiem spełnienia świadczenia albo może mieć coraz większe trudności z udowodnieniem, że je spełnił - w powiązaniu z regułą, że nie ma on w zasadzie wpływu na zmiany podmiotowe po stronie wierzycielskiej, w związku z czym zmiany te nie powinny prowadzić do pogorszenia jego położenia prawnego.

Z tych względów zarzut naruszenia art. 120 § 1 zd. 2 w związku z art. 410 § 1 i § 2 oraz art. 455 k.c. należy uznać za bezpodstawny.

Zarzut naruszenia art. 117 § 1 i 2 w związku z art. 121 pkt 4 k.c. w związku z art. 18 § 2, art. 201 § 1 oraz art. 204 § 1 k.s.h. zmierza do wykazania, że bieg przedawnienia przedmiotowych roszczeń uległ zawieszeniu albo nie rozpoczął się od dnia 20 października 2011 r. do dnia 3 lipca 2013 r., ponieważ Spółka nie miała możliwości ich dochodzenia przed sądem z powodu siły wyższej (art. 121 pkt 4 k.c.). We wskazanym bowiem okresie Spółka była pozbawiona organu

uprawnionego do jej reprezentowania, gdyż prezes i jedyny członek zarządu Spółki – R.O. utracił mandat do pełnienia funkcji członka zarządu z mocy samego prawa (art. 18 § 1 k.s.h.) na skutek uprawomocnienia się w dniu 20 października 2011 r. wyroku Sądu Rejonowego w Toruniu (sygn. akt II K 353/11) skazującego go za przestępstwa określone w art. 286 § 1 w związku z art. 297 § 1 k.k., co skutkowało jego wykreśleniem z Krajowego Rejestru Sądowego mocą postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 24 września 2012 r. (sygn. akt: SZ.XIII Ns-Rej. 1.../12/637). Ponadto R. O. posiadał 80% udziałów w Spółce i zaniechał - działając jako zgromadzenie wspólników - powołania nowych członków zarządu uprawnionych do reprezentowania Spółki. W ocenie skarżącego, taki stan rzeczy stanowił zdarzenie zewnętrzne oraz niemożliwe do przewidzenia i zapobieżenia, skutkujące brakiem możliwości dochodzenia roszczeń przed sądem.

Sformułowany przez skarżącego zarzut nie może być uwzględniony już z tego względu, że odwołuje się do okoliczności, które nie są objęte poczynionymi w sprawie i wiążącymi Sąd Najwyższy ustaleniami faktycznymi (art. 398¹³ § 2 k.p.c.). Zmierzające do wykazania tych okoliczności wnioski dowodowe sformułowane przez powoda w apelacji, zostały przez Sąd Apelacyjny uznane za spóźnione (art. 381 k.p.c.), czego skarżący nie zakwestionował w skardze kasacyjnej.

Niezależnie od tego należy zgodzić się z Sądem odwoławczym, że powołane przez skarżącego okoliczności nie mogą być uznane za siłę wyższą w rozumieniu art. 121 pkt 4 k.c. Zgodnie z dominującym w orzecznictwie poglądem siłą wyższą są tylko zdarzenia zewnętrzne w stosunku do uprawnionego, a zarazem nadzwyczajne i w konsekwencji nieuchronne oraz w danym układzie stosunków niemożliwe do przewidzenia, czyli o „przemożnej” mocy oddziaływania, przed którego skutkami nie było żadnej obrony (por. np. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2007 r., III CZP 100/07, OSNC 2008, nr 12, poz. 139 i przywołane tam wcześniejsze orzecznictwo; wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 16 września 2011 r., IV CSK 77/11, nie publ.; z dnia 8 marca 2012 r., V CSK 165/11, nie publ.). W ten sposób kwalifikuje się m.in. akty władzy (*vis imperii*), które mogą przybrać postać zarówno aktów normatywnych, jak i rozstrzygnięć indywidualnych (decyzje administracyjne, orzeczenia sądu) czy też działań faktycznych.

W kontekście odpowiedzialności odszkodowawczej zastrzega się zarazem, że siła wyższa może być uznana za przesłankę zwalniającą dłużnika od odpowiedzialności tylko wtedy, gdy nie poprzedził jej przyczyniający się do powstania szkody czynnik o charakterze wewnętrznym, leżący w sferze ryzyka dłużnika (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2007 r., III CZP 100/07). Z tego względu przyjęto np., że wynikiem działania siły wyższej nie jest utrata przesyłki na skutek rozboju połączonego z zatrzymaniem samochodu ciężarowego pod pozorem policyjnej kontroli drogowej (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2007 r., III CZP 100/07). Siłą wyższą w rozumieniu art. 121 pkt 4 k.c. nie jest również poważna choroba wierzyciela wywołana wypadkiem drogowym zawinionym przez innego uczestnika ruchu ani zdarzenie (nieprawidłowe zachowanie uczestnika ruchu drogowego), które obrażenia te wywołało (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2012 r., V CSK 165/11, nie publ.).

W świetle omówionych reguł powołane przez skarżącego okoliczności nie mogą być uznane za siłę wyższą w rozumieniu art. 121 pkt 4 k.c. Zdarzenia w postaci prawomocnego skazania jedynego członka zarządu Spółki oraz jego wykreślenia z rejestru były wprawdzie emanacją działań władczych Państwa, jednakże nie można pomijać, że ich przyczyną była sprzeczna z prawem działalność Spółki (jej organu), a więc czynnik o charakterze wewnętrznym objęty sferą ryzyka Spółki. W związku z tym nie można też stwierdzić, że zdarzenia te były niemożliwe do przewidzenia i nieuchronne. Także skutek w postaci braku organu upoważnionego do reprezentacji Spółki nie może być postrzegany jako nieuchronny, zważywszy, że możliwe było powołanie innej osoby do piastowania funkcji takiego organu, a ewentualne przeszkody faktyczne związane ze strukturą własnościową Spółki należy również zakwalifikować do przyczyn wewnętrznych. Nie sposób zaś przyjąć, by przyczyny tego rodzaju mogły oddziaływać negatywnie na położenie prawne dłużników Spółki wskutek zastosowania art. 121 pkt 4 k.c. (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2015 r., III CSK 19/15, nie publ.). Dodać należy również, że ustawodawca przewidział system środków, których wykorzystanie ma doprowadzić do powołania organów osoby prawnej albo jej likwidacji (por. zwłaszcza art. 42 k.c. i art. 603-604 k.p.c.).

Na marginesie warto zwrócić uwagę, że w dniu ogłoszenia upadłości (3 lipca 2013 r.) roszczenia dochodzone pozwem nie były jeszcze przedawnione, gdyż od zawarcia pierwszej z umów inwestycyjnych (14 czerwca 2011 r.) minęły dopiero 2 lata.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji (art. 398¹⁴ oraz art. 98 § 1 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.).

kc

jw